

ŞEHİRLERİN SOSYAL FONKSİYONLARI

Aydın Yalçın

S. B. O. Sosyoloji Asistanı

İnsanların toprak üzerinde birlikte yaşadıkları topluluk şekilleri arasında köy ve şehir, muasır sosyolojinin üzerinde en çok durduğu meselelerden biridir. Bu iki insan gurupmanı üzerinde yapılan tahliller, şehrin köyden sırf mekânınının daha geniş, nüfusunun daha çok oluşu gibi bir kemiyet farkıyla değil, daha mudil ve birbirine ircaı kabil olmıyan bazı mahiyet farklariyle de ayrıldıklarını göstermiştir. Şehirler, bu mahiyet farkından dolayı, insanlığın inkişaf seyrinde, köylerin oynadıkları rollere hiç benzemiyen, nevi şahsına münhasır bazı hususiyetlerle kendilerini belli ederler. Medeniyet tarihine süratli bir bakış en ileri dediğimiz medeniyetlerin, şehirlerle ne kadar yakından münasebetleri olduğunu bize pekâlâ gösterir.

Babilonya, Teb, Atina, İskenderiye, Roma, Kartaca, Bizans şehirleri, Sumer, Yunan ve Roma medeniyetlerinin senbolleridir; Hint medeniyeti Ujjaina, Kanauj, Pataliputra gibi şöhreti Çin ve Cavaya kadar yayılan muazzam şehirlerin mahsulüdür; keza islâm medeniyeti Bağdat, Gırnata gibi büyük şehirlerde inkişaf etmiştir; Meksikada Maya medeniyetinin eserlerini Uxmal gibi şehirlerde görmekteyiz. Uygur medeniyetini İdikut, Osmanlı medeniyetini İstanbul, Konya, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlerin hareketleriyle takibedebiliriz. Nihayet garp medeniyetini ve kapitalizmin ilk belirtilerini H. Pirenne gibi müellifler, şimalı İtalyada, Flandres da ve Şimalî Almanya da başlıyan şehirlerin canlanma hareketlerinde görürler [1].

Garp Avrupası medeniyeti, Londra, Paris, Berlin gibi birçok büyük şehirler de, Amerika medeniyeti de Newyork gibi metropollerle hem ahenk inkişaf etmiştir; bugün dünya yüzünde şehirlerde oturan insanların miktarı, şehirlerin muasır hayat içindeki mevkiini göstermesi bakımından kayda değer; bütün dünya nüfusu içinde takriben 1 milyar 800 milyon insan şehirlerde yaşamaktadır; yüzde ile ifade edersek bu, insanların % 69.2 sini teşkil eder. [2]

Türkiyemiz bugünkü nüfus bünyesiyle, köy esası üzerine müstenit bir cemiyet manzarası arz etmektedir; filhakika nüfusumuzun ancak

[1] H. Pirenne. Medieval Cities.

[2] S. V. Pearson. The growth and distribution of population s. 211.

% 20 si şehirlerde oturmaktadır. Mamafih istatistiklerimizin şehir adettiği toplulukların, bizim mahiyetini ve karakterlerini aşağıda belirttiğimiz tarzda bir şehir olup olmadığı meselesi, üzerinde ayrıca durulacak bir keyfiyettir. Zira kaba bir müşahade dâhi istatistiklerimizin şehir diye kabul ettiği topluluklardan çoğunun tam bir şekilde veya hâkim vasıflarıyla köy olduğunu anlatmaya yeter. Osmanlı imparatorluğunun asırlar süren gerileyişi ve garp medeniyetine ayak uydurmayışi neticesinde Türk kavmi bugün köy esaslı üzerine organize olmuş bir cemiyet halinde kalmıştır. Cemiyetimize baktığımız zaman karşımızda bulunan birinci derecede hakikat budur. Memleketimizde tanzimattan beri devam eden garplılaşma cereyanları ve teşebbüsleri içinde, biraz gözden kaçmış olan veyahut mânası lâyıkıyla kavranamamış olan bu susan muazzam realite, zannediyoruz ki, garplılaşma yolunda bugün bile münakaşalarına şahit olduğumuz birçok mesele'erin merkezi sikletidir. Garp medeniyetine girerken, her şeyden önce içtimai bünyemizin, garp kültürünü, zihniyetini, tekniğini kabul edebilecek ve inkişaf ettirebilecek bir hale gelip gelmediğini kontrol etmek, içtimai bünyenin fikir, arzu ve hislerden müstakil bir varlığı olduğunu kabul eden herkes için en tabii bir keyfiyettir. Binaenaleyh garplılaşırken, giriştiğimiz teşebbüslerin müessiriyet dereceleri hakkında bir kıstas elde etmek eski içtimai bünyemizin tanımadığı ve bu sebeple ilk hamlede yadırgadığımız ve reaksiyon gösterdiğimiz birçok noktaları aydınlatmak, nihayet normali anormalden ayırmak ve içtimai bünyemize zararlı olduğu teslim edilen noktaları kontrol altına alabilme imkânlarını araştırmak, bilhassa şehrin sosyal fonksiyonlarının ilmî bir tarzda kavranmasına bağlıdır.

Görülüyorki, mesele Türkiye için çok aktüeldir.

Şehrin sosyal fonksiyonlarına geçmeden önce, hangi topluluklara şehir ismini verdiğimizizi evvelden tâyin etmemiz icabeder.

Muhtelif müellifler, şehir hakkında muhtelif kıstaslar ileri sürmüşler, muhtelif noktai, nazarlara göre şehri tarif etmişlerdir. Bunlar içerisinde bellibaşlılarını kısaca gözden geçirdikten sonra şehri köyden ayıran muhtelif hususiyetleri belirterek şehrin mahiyetine nüfuz etmeye çalışalım.

Şehrin tariflerini, evvelâ tek ve muhtelif vasıfları ele alarak yapılanlar diye 2 ye ayırabiliriz:

A — Tek vasıfla yapılan tarifler:

I — Şehrin morfolojik karakterine istinadedendir.

1) İstatistikcilerin yaptığı bir tariftir. Birçok memleketlerde ve bizim köy kanununa göre nüfusu 2000 den az olan topluluklar köy addedilmiştir. Şu halde, 2000 den fazla nüfusu ihtiva eden topluluklara da şehir demek icabeder.

Yalnız, rakam bahis mevzuu oldukça biz niçin bu rakam altında kalan topluluklara köy, onu aşanlara da şehir dendiğini anlayamayız. Sonra, öyle toplulukları vardır ki, nüfusu bu rakamdan aşağı olmakla beraber, pekâla şehir mahiyeti arz edebilir. Bunun akside mümkündür.

2 — Şehrin belli başlı ayırdedici vasfını, bazı tarihçiler, onun bir kaleye sahip oluşunda görürler. Bu kıstas, ilk ve ortaçağ şehirlerine uyarsa da, modern şehirler için tefrik edici bir vasıf teşkil etmez.

II — Şehri köyden ayırdeden demografik bir hususiyet vardır. O da şehirlerde doğum nispetinin düşük oluşudur.

Bu kıstas, modern şehirler için oldukça şâmindir. Yalnız bazı tarihçiler, orta zaman şehirlerinde doğumun köylere nispetle daha çok olduğunu bildirdikleri için, bu da tarihî noktai nazardan, şehirler için sabit bir vasıf olmaktan çıkıyor.

III — Hukuki vasıflarla şehri ayırdetmeye çalışanlar arasında bilhassa tarihçiler, beledî resimleri ve pazar resimlerini kıstas olarak kullanmışlardır. Fakat bu kıstaslar, ortaçağda bile, şehir addedilen birçok topluluklarda mevcut değildi.

IV — Bazıları, muhteviyatından sarfı nazar, fonksiyonel bir hususiyet gösteren topluluklara şehir vasfını vermekte tereddüt etmemişler, bazıları da ekonomik bir fonksiyonun bulunmasını istemişlerdir. Meselâ tarihçiler, orta zaman şehirlerini pazara sahip olma'arı ile ayırdederler. Şehirlerde ise, fonksiyonel bir hususiyet gösterenler bulunduğu gibi, göstermeyenler ve muhtelif fonksiyonları bir arada ihtiva edenler de vardır. Ekonomik fonksiyonlar da bütün şehirlere şâmil değildir. Birçok antikite şehirleri, bilhassa istihlâk merkezi idiler.

B — Muhtelif karakterlere istinadedilerek yapılmış tariflere gelince:

I — Bunlar, aynı mahiyette olan birtakım vasıfların bir araya toplanmasıyla yapılmıştır. Meselâ, H. Pirenne, şehir kapısı ve kilise bulunması ve nüfusun kesafeti gibi morfolojik karakterleri göz önüne alarak, şehri köyden ayırır. Keza muasır iktisatçılar, ticarî, sinai ve siyasi fonksiyonların birlikte bulunuşu ile şehri tarif ederler.

II — Tarifin içine aldığı karakterler, muhtelif mahiyette olabilir. O zaman tarif hem morfolojik, hem de fonksiyonel karakterlere istinadeder. Buna misal olmak üzere; «Şehirler kale ve pazara sahip olan insan

topluluklarıdır.» yahut: «Şehirler, ihtiva ettikleri insan kitleleri arasında ahengi temin eden müesseselerin ve ticari ihtiyaçların bulunduğu kalabalık bir nüfus topluluğudur.» Tarifleri verilebilir. [3]

Bunlardan sonra R. Maunier kendisi şehri şu şekilde tarif ediyor. «Nüfusuna nispetle dar bir saha üzerine yerleşmiş, çok nüfuslu ve mürekkep bir cemiyet». Bu tarif hakikaten, yukarıda misallerini verdiğimiz tariflerin hepsinden iyidir. Yalnız oda, tahlil'ne girişeceğimiz şehir hayatının karakteristiklerini bize telkin edemeyecek kadar dardır. Bu kadar teksif edilmiş bir tarif ile şehir ve köy farkını bütün şümülü ile kavramanın imkânı olmadığı aşikârdır: binaenaleyh şehrin ayırdedici birçok vasıflarını bir araya toplamak suretiyle onu köyden ayırmak daha yerinde olacaktır. Sorokin ve arkadaşlarının tesbit ettikleri, şehir ve köy farkını gösteren hususiyetler bu hususta iyi bir misaldir. [4]

Şehir, köyden şu noktalarda ayrılmaktadır:

1 — Faaliyet bakımından, köyde halkın iktisadi faaliyeti, ziraat ve hayvancılıktır; şehirde ise ticaret, sanayi, nakliyeciliktir.

2 — Muhit bakımından: köyde tabîi muhit hakimdir. Şehirde ise insan eli ve emeğiyle değiştirilmiş sun'î bir muhit nazarı dikkati çeker.

3 — Hacım bakımından: şehir köye nispetle daha geniş bir saha üzerine yayılmıştır.

4 — Kesafet: Şehrin mekânı, barındırdığı nüfusa nispetle dardır; Şehir nüfusu köye nispetle daha sıkışıktır.

5 — Nüfusun heterojen oluşu: şehir hem milliyet hem de doğum yeri bakımından heterojen insan kitlelerinin yaşadığı bir mekândır. Köy-şehire nispetle bu hususta daha fazla bir homojenlik gösterir.

6 — İctimai farklılaşma (Differentiation) ve tabakalasma (stratification). Şehir nüfusu hem ufki hem şakuli olarak köy nüfusuna nispetle daha çok bir farklılaşma gösterir. R. Maunier bilhassa bu karakteri şehrin en hâkim vasfı olarak kabul etmiştir. Filhakika şehir nüfusu meslekler itibarıyla farklılık gösterdiği gibi servet farklılaşması şehir nüfusunda köydekine nisbet edilemeyecek derecede büyüktür.

7 — İctimai seyyaliyet (social mobility) bakımından: köy nüfusu, köyün sosyal taazzuvundaki hususiyetin bir neticesi olarak, muhtelif cins seyyaliyet bakımından şehre nisbetle daha düşük bir derece arz eder. Köy iktisadi faaliyeti toprağa bağlı olduğu ve köy nüfusu gayrimenkul mülki-

[3] Şehirlerin karakter ve mahiyeti hakkında ileri sürülen fikirler hususunda yukarıda verdiğimiz şemalîk bilgiyi, esas itibarıyla R. Maunier'nin, l'Origine et la fonction économique des villes adlı eserinde bulmak mümkündür.

[4] Sorokin, Zimmerman, Galpin: Systematic source book in rural sociology cilt I S. 186 - 242.

yetine daha çok sahip bir kitle olduğu için köylü şehirliye nazaran daha az mekân ve muhit değiştirir. Meslek tenevvüü bulunmadığı için meslek değiştirme, iktisadi ve içtimai seviyede büyük bir tabakalaşma olmadığı içinde şakuli seyyaliyet çok azdır. Halbuki şehir bu hususlarda kövün tam aksidir. Bu dört çeşit seyyaliyet şehir nüfusunun en göze batar vasıflarındandır.

8 — Nüfusun muhaceret istikameti bakımından:

Şehir kendine nüfus celbeder, Köy ise etrafa nüfus dağıtır. Bu hâdisenin tarihte bazı istisnaları vardır. Romanın inkırazından sonra Roma şehirleri boşalmaya başlamış nüfus köylere muhaceret etmiştir. Bolşevik ihtilâli ve onu takibeden birkaç sene zarfında Rusyada da aynı vaziyet müşahede edilmiştir.

9 — Karşılıklı münasebet sistemi bakımından; A - Şehir insanının münasebet sahası daha geniştir. Şehir nüfusunun on bin, yüz bin, milyonları bulan kalabalığı içinde insan daha zengin bir muhitle temas halindedir. B - Şehirde vasıtalı temaslar (secondary contacts) daha hâkimdir. Köyde ise vasıtasız temaslar (primary contacts) hâkimdir. Köylü nüfus arasında hâkim temaslar, araya bir vasıta girmeden, yüz yüze girişilenlerdir. C - Şehirde münasebetler gayri şahsidir. Şehirli temasta bulunduğu kimselerin ekserisini tanımaz. D - Şehirlinin giriştiği münasebetler devamsızdır. Halbuki köylü, münasebette bulunduğu insanlarla zaman içinde tekrar tekrar temas halinde bulunmayı zaruri kılan bir muhit içindedir. E - Şehirlinin münasebette bulunduğu saha geniş ve mütenevvi oluktan başka, giriştiği münasebetin adedide köylününkine nispetle fazladır. Çift süren köylü ile bürosuna gidip, gelen bir şehirlinin vaziyeti bu bakımdan çok farklıdır.

Şehrin mahiyetine yukarda saydığımız muhtelif hususiyetlerle nüfuz ettikten sonra, şehir denilen içtimai taazzuvun, sosyal müesseseler ve insanın zihniyeti üzerinde ne gibi değişiklikler husule getirdiği meselesine daha kolaylıkla yanaşabilirsiniz.

Şehrin fizikî bünyesinin insan ruhu ve münasebetleri üzerine yaptığı tesir Eflâtundan beri pek çoklarının nazarı dikkatini çekmiştir. Yukarıda şehrin karakteristikleri arasında, orda daha çok insan eli ve emeğiyle meydana getirilmiş suni bir muhitin hâkim bir manzara arz ettiğine işaret etmiştik. Hakikaten şehirde her şey insanın tabiata âdeta meydan okurcasına ona çehre verdiğini gösterir. Büyük binalar, işlenmiş, hendesi bir nizam verilmiş yollar, insan eliyle bir nizama sokulmuş tabiat parçası olan ağaçlıklar, parklar, membaında sakın sakın akarken, birçok karışık tesisatla musluklardan tazyikle fışkıran sular, birçok teknik vasıtalar, ak-

şamları âdeta mehtalpa yarış eden tenvirat, şehir muhitinde tabiatın orijinal çehresine ait pek az iz bırakmıştır. Böyle bir muhit içinde yetişen insan, kendisinin tabiatın zebunu bir mahlûk olmadığını kolaylıkla idrak etmiş ve kendi kabiliyetlerine itimadını artırmıştır. Bu muhitin insanı, her şeyi mekanist, riyaziyeci, ve müspet bir görüşle izah için, icabeden bütün tavırları (attitude) böyle bir dış muhitin idraki ile kazanmış olur. Şehir insanını intellectualist yapan sebeplerden biride budur.

Şehrin, beşerî muhiti muhtelif tezahürleri ve muhtelif cepheleriyle insan zihniyeti, münasebetleri ve müesseseleri üzerinde mühim değişiklikler yapmıştır.

İnsan kitleleri avcılık, çobanlık, ziraat safhalarından geçip nihayet sanayi safhasına erisinceye kadar mekân üzerinde artmaya ve sıkışmaya doğru bir seyir takibetmiştir. [5]

Şehirde en yüksek haddini bu'an bu nüfus kalabalığı ancak bir iş bölümü sayesinde mümkün olmuştur. Ziraat gibi geniş mekân isteyen istihsal şubesi köylere inhisar etmiş, buna mukabil daha dar bir mekân üzerinde istihsal de bulunan sanayi, ticaret, nakliyecilik gibi istihsal ve kazanç şubeleri şehirlerde toplanmaya ve bu suretle şehirler kalabalıklaşmaya başlamıştır. A. Smith «Milletlerin serveti» adlı kitabında şehirle köy arasındaki bu iş bölümünü pek güzel anlatır. Şehirle köy bu şekilde bir vazife taksimi yaparken şehirler kendi aralarında, ve münferit şehir kendi içinde de bu farklılaşmayı inkisaf ettirmiştir. Filhakika saha sabit kaldığı halde nüfusun artışı devam edince havat mücadelesi hayvan ve nebatlar âleminde Darwinin müşahede ettiği gibi nasıl nevilerin çoğalmasını intaç ediyorsa, aynı şekilde bu tenevvü Dürkheim tarafından İş Bölümü adlı eserinde insan cemiyetlerindedeki müşahede edilmiştir. [6]

İnsan cemiyetlerinde nüfus artınca aynı saha üzerinde gecimini temin edenler arasında rekabet başlayacak ve bunlar aralarında bir iş bölümü yapmadıkça hayat mücadelesinde biri ötekini ortadan kaldıracaktır. Şehirlerde de mekân savaşı dar ve nüfus çok kalabalıktır: bu nüfusun birbirivle çatısmadan ahenkli bir hayat sürmesi ancak iş bölümü sayesinde olabilir. Filhakika burda her sınıfın menfaat sahası ve hayattaki hedefi birbirinden ayrılmıştır; Askerler zafer, din mensupları mânevi otorite, devlet adamı iktidar, sanayi erbabı servet, ilim adamı ilmî şöhrat arar.

İktisat sahasında, bu farklılaşma mübadelevi zaruri kılmış artan bu mübadele de, para gibi kullanılabilme hassasından tecrid edilmiş bir

[5] P. Sorokin, Les Theories Sociologiques contemporaines, S. 268 de, bu saydığımız devrelerin herbirinde, 1000 Km.² na düşen nüfusu gösterir Ratzelin bir tablosu vardır.

[6] E. Durkheim, de la division du travail social, Paris 1932, S. 249.

metain inkişaf etmesine sebeb olmuştur. Bu para her türlü emtia ve hizmet mübadelesine vasıta olma vazifesini gören bir müessesе olarak ancak farklılaşmış şehir hayatına kavuşmuş cemiyetlerde mevcuttur. Vakıa iptidai cemiyetlerde de paranın ilk şekillerine rastlıyoruz; fakat buradaki paranın yukarıda vasıflarını belirttiğimiz mânada, mücerret bir mahiyeti yoktur;

«Bu para Salamon adası yerlilerinde esas itibariyle iki maksada yarıyor: 1) evlenmek için kadın temin etmek 2) harb yapmak için müttefik bulmak ve kendi eceliyle veya harbde ölenlere bir tazminat vermek için» [7] İş bölümü artmamış, istihsali pazara çevrilmemiş cemiyetlerde insanların paraya karşı tehalükleri yoktur. Böyle cemiyetlerde mahdut ihtiyaçları kapatan mahdut vasıtalara en fazla değer atfedilir. Pazar için istihsalde bulunmıyan bir çiftçi nazarında taşlı tarlası ve bir çift öküzü, hayatından sonra gelen en aziz varlıklarıdır. Şehir adamı ise iş bölümünün artması yüzünden çeşitli imkânlar karşısındadır; bu imkânlardan istifade edebilmek için köylünün aradığı, toprak, öküz v. s. gibi muayyen, müşahhas vasıtalara değil, para gibi her sahada işliyebilecek bir vasıtaya sahip olması kâfidir. Bu sebepten dolayı şehir hayatı inkişafa başlayınca, menkul servetlerin ve bunlar içinde de taşınması en kolay ve her saha üzerinde istisnasız imkânlar bahşeden para en yüksek değer kazanmıştır. Bütün insan faaliyetleri bu vasıtayı elde etmeye çevrilmiştir. Şehir muhitinde pekçok genişliyen ihtiyaçlar insanda kazanç hissini kuvvetlendirmiş ve gerek menkul gerek gayrimenkul servetlere nispetle, muhafazası ve tasarrufu hususunda çok kolaylık arz eden para şehir insanının hudutsuz arzusuna hedef olmuştur. Sombartın modern kapitalizmin karakteri hakkında ileri sürdüğü kıstas, sırf paranın bu rolünden neşet etmiştir.

Şehirde menkul servetlerin kıymet kazanışının ve ekonomik bakımdan geniş ve çeşitli imkânlar arz edişinin siyasi neticeleri de çok mühim olmuştur. İnsanların servetler hakkında besledikleri kıymet hükümlerindeki bu değişiklik asırlarca süren bir içtimai nizamı da altüst etmiştir. Geçinme imkânını yalnız derebeyinin arazisi üzerinde çalışmakta bulan köylü, şehirlerin doğuşu ile kendi hayatını artık ona bağlı addetmemiş ve şehre muhaceret etmiştir. «Şehir havası insanı hür yapar» sözü burdan gelmiştir; demokrasinin tarihî sebeplerinden birini de burada aramak lâzımdır. İş bölümü yüzünden cemiyette gördüğümüz bu farklılaşma birtakım sınıfların meydana çıkmasına sebep olmuştur. Kapitalist iktisat rejiminde millî saf hasılanın sınıflar arasında farklı bir tarzda

[7] L. Bruhl, La mentalite primitive S. 507.

dağılışı, sınıfları gelir derecelerine göre kademelendirmiştir. Bu sınıflar da gelir derecelerine göre şehrin muhtelif mıntakalarına dağılmıştır. Sınıf gelirleri arasındaki farklar ve her biri içindeki fertlerin gelirlerinin yeknesaklaşması ve bu suretle aynı sınıf mensuplarının aynı hayat seviyesi içinde yaşamaları, sınıf şuurunu canlandırmış sınıflar arasındaki mesafeyi artırmış ve aralarında bir zıddiyet hâsıl etmiştir. Kapitalist memleketlerin büyük şehirlerinde, lüks içinde yaşayan sınıfların yerleştiği mıntakalar yanında, sefalet mıntakaları teşekkül etmiştir. Birbirinden mesafe itibariyle çok ayrılan ve âdeta ayrı âlemler içinde yaşayan sınıf mensuplarının hayat görüşleri de tabiatıyla ayrılmıştır. Bunlar içinde yalnız amele sınıfının hayat görüşünün muteber olduğunu ve hakikat ifade ettiğini iddia eden Marxcı görüş tek taraflı ve mübalağalı addedilebilirse, gerek burjuva gerek proleter ideolojilerinin, kısmî hakikatler ifade eden birer perspektif olduğunu söyleyen Manheim'in fikrinde büyük hakikat hissesi vardır. Bilhassa büyük şehirlerde en hâd devrini bulan bu sınıf zıddiyeti, kendi haline bırakılan iktisat nizamının, içtimai adaleti otomatik olarak tesis edemediğine bir delil sayılmış ve sınıf gelirleri arasındaki nispetsizliğe iradî vasıtalarla müdahalelerde bulunulmasına ve aşağı gelirli halkın sefaletten kurtulması için içtimai bir politika takibedilmesine yol açmıştır. Sınıfların gittikçe birbirleriyle irtibatını kaybedişi ve bu şekilde organik tesanüdün anomik bir hal alışı, bütün sınıfların faaliyetini tanzim eden, onları cemiyetin bütünü namına kontrol eden bir organın meydana çıkmasını zaruri kılmış, korparatif devletde bu zarurete bir cevap olmak üzere doğmuştur. Durkheim «İçtimai iş bölümü» adlı eserinin ikinci táb'ına yazdığı mukaddimede, bugünkü iktisat sistemi içinde orta zamandaki lonca teşkilâtına benzer nâzım bir organın bulunmayışına âdeta esef eder. Fakat bugün, iktisadi ve siyasi bünyesindeki hususiyet dolayısıyla, içtimai politika gütmeye zaruretini çok evvelden duyan Almanya başta olmak üzere, en ileri liberal memleketler olan Amerika ve İngiltere dahi Newdeal ve Beveridge plânlariyle bu cereyana katılmışlardır.

Şehir hayatında ki bu farklaşma ve tabakalaşmanın diğer bir cep-heden arz ettiği hususiyette, şehir nüfusunda ufki ve şakuli seyyaliyetin artması olmuştur. Şehirde mesleklerin fevkalâde tenevvüü aynı şahsın bir meslekten diğerine, aynı ailenin muhtelif nesillerinin, ayrı ayrı mesleklere geçmelerini mümkün kılmıştır. Bu ufki seyyaliyetin köye nispetle şehirde pek yüksek derecede olduğunu gösteren istatistikler mevcuttur. Köylü, toprağa bağlı bir istihsal şubesinde çalıştığı ve gayrimenkul mülkiyetine daha çok sahip olduğu için hem şahsen hem de muhtelif

nesiller boyunca az meslek değiştirmektedir. Bundan başka şakuli seyyaliyet de şehirlerde köye nispetle daha fazladır. Şehirlinin, gelirini temin ettiği kaynaklar, köylününkü gibi istikrarlı ve tabii bir temele bağlı değildir. Şehirde Konjonktürel bir kriz devresinde sayısız iflâslar olur. Birkaç gün evvel milyoner olan insan birkaç gün sonra kendini işsiz proleter kitlesi içinde görür. Bu iki türlü seyyaliyetin gayet müdil neticeleri vardır. Bir kere şehirli bu vesile ile muhtelif prespektivlerden hayatı mütalâa eder. O değişik hayat şartları içinde bulunduğu için muhtelif noktai nazarları daha anlayışla kabul edecek durumdadır. Saniyen şehir hayatındaki istikrarsızlık onu daha tedbirli, daha uyanık olmaya sevk eder, onda yaratıcılık kabiliyetlerini inkişaf ettirir.

Şehirlerin beşerî muhitinde müşahede edilen hususiyetlerden biride, şehir nüfusunun, milliyet, din doğum yeri bakımından köylere nispetle daha heterojen oluşu keyfiyetidir. Şehir arzettiği imkânlar yüzünden, muhtelif cinsten insanları bağrında barındırmaktadır. Bu heterojenliğin sebepleri pek muhteliftir. Şehirlerdeki bu nüfus tenvününün, tarihi siyasi, dinî iktisadi v. s. pek çok âmilleri vardır. Bunları birer birer saymak mevzuumuz dışında kalır. Yalnız şimdilik şehrin bu hususiyetini bir vakıa olarak kabul edelim. Bu vakıanın sosyal neticeleri pek mühimdir. Şehirlerde muhtelif din, milliyet ve mekânlara mensup insanların yanyana yaşayışı muhtelif içtimai vetirelere (social process) sebeb olmuştur. Menşeyini ayrı kaynaktan alan âdetler, ananeler, inançlar arasında karşılıklı bir münasebet fırsatı tezahür edince bir çatışma hâsıl olur. Bu çatışmanın sonu muhtelif olabilir; ya biri diğerini yener ve ona hâkim olur veyahut ikisi arasında bir sentezle neticelenir. Bilhassa şehirlerde nümunelerine çok rastladığımız bu içtimai Vetirelerle G. Tarde ve birçok Amerikalı sosyologlar çok meşgul olmuşlardır. Zıt ve birbirinden farklı birçok noktai nazarlar ve hattı hareket şekillerini yanyana yaşatan şehir, fertlerin gerek ahlâki gerek fikrî tavırlarında bir izafilik meydana getirmiştir. İnsanların evelce bir doğm olarak kabul ettikleri ananeler, telâkkiler, fikirler zayıflamış, bunların yerine herkesin kabul edebileceği rasyonel esaslar aranmıştır. Fikir sahasında, bu tenkitci zihniyet türlü şekiller altında, şüpheci, izafiyeci, nominalist fikir sistemlerinin doğmasında büyük rol oynamıştır. Ahlâk sahasında, bütün insanların kabul edebileceği, akli hareket noktaları bulamayanlar ahlâki faaliyetlerinde Immoralist olmuşlardır. Ahlâk buhranı her şeyin nedenini soran bu tip insanların, tatminkâr bir cevap alamayınca, kendilerini her türlü hareketi yapmakta serbest addetmeleri ve tarihi, ananevi kaideleri istihfaf etmeleri yüzünden doğmuştur.

Şehirin demografik hususiyetlerinden biride, onun nüfus müstehliki bir müessese oluşudur. Büyüyen hattâ muvazene halinde bulunan bir şehir daima köylerden takviye edilmek zorundadır. Şu halde nüfus hareketi dışardan içeriye doğrudur. Bu nüfus hareketinin, şehrin nüfus ehramında hâsıl ettiği değişiklik, genç ve orta yaşlı nüfus hacminin artmasıdır. Şehirlere daima çalışabilecek çağda insanlar akın ettiği için 20—40 yaşı arasında şehir nüfusu bu şekilde çoğalır. Bu zümrenin sosyal vaziyeti aşağı yukarı şöyle tasvir edilebilir: bunlar şehirlerin mülksüz kitlesine katılırlar; çoğu yalnız emeğiyle geçinen insanlar olduğu için iktisadi vaziyetleri, en az müstakar ve en az emin bir zümre sayılırlar. Şehirdeki hayat pahalılığı içinde aileyi geçindirecek kadar gelire henüz sahip olmadıklarından bekârlar kitlesinin mühim bir kısmını şehre muhaceret etmiş bu zümre insan teşkil eder. Gene aynı zümre mensupları, ayrıldıkları dar muhitlerin sıkı kontrolundan kurtulup, şehrin serbest muhiti içine atıldıkları için cürme kabiliyetleri fazladır.

Şehirin kalabalık oluşunun ve çok âdette fertlerin biribiriyle temasının, karşılıklı münasebetlerin şekil ve mahiyetinde, mühim değişikliklere sebeb olduğunu söylemiştik. Filhakika Aristodan beri, şehir nüfusunun artışıyla insan münasebetlerinde hasıl olan değişiklik nazarı dikkati çekmiştir. Aristo, Politic adlı kitabında vatandaşların şehir idaresine iyi bir şekilde iştirak edip, değerli kimseleri bu idarenin başına intihabedebilmeleri için, biribirlerini tanımalarının şart olduğunu söylemekte ve bu yüzden şehir nüfusunun muayyen bir haddi geçmemesini tavsiye etmektedir; aksi takdirde devlet idaresine iktidarsızların ve yabancıların gelmesi ihtimallerinin artacağını haber vermektedir. Filhakika kalabalık bir muhit içinde insan münasebetleri Amerikalı sosyolog Cooley'nin tasnifiyle vasıtalı temaslar (Secondary Contacts) halinde olacak; köylerde ve eski zaman mahallelerindeki gibi doğrudan doğruya ve yüz yüze (face to face), samimî temaslar olmaktan çıkacaktır. Bu iki türlü temas şekline istinadeden insan münasebetlerinde, fertlerin biribirlerini anlamaları bambaşka sahalarda üzerindedir. Ve bu anlaşma neticesinde hâsıl olan birlikler mahiyet itibariyle çok büyük bir farklılık arz eder. Görme temas etme beşerî münasebetlerin ilk ve en iptidai temelleridir. Çocuk ve anne, karı koca, baba oğul, hizmetçi efendi, hısımlık, komşuluk, arkadaşlık v. s. münasebetleri hayatın en samimî ve hakiki münasebetleridir. Bu esaslar üzerine istinadeden birliklerdeki anlaşmalar doğrudan doğruyadır ve gayri şuuridir (unreflecting), daha ziyade hissiyat ve sevki tabiieler sahası içindedir. Bu gibi topluluklarda anlaşma vasıtalarından biri olan dili ele alırsak, burda riyazi formüller ve adetler gibi gayri şahsi ve senbo-

lik olan unsurlar yanında, yüz ifadesinin, ses tonunun refakat ettiği şahsi ve ifade edici (expressive) unsurlar da çok mühim rol oynar. Birincide fikirler ikinci kısımda hisler, tavırlar, kısmen kabul edilmiş semboller, kısmen de yüz ifadesi ve hadsle kavranabilecek davranışlarla nakledilir. Şehir hayatında vukua gelen temaslarda bu şahsi, ferdî ve hissi unsurlar asgariye inmiş, bunun yerine, gayri şahsi olanlar pek ziyade genişlemiş ve inkişaf etmiştir. Birinci gurup temaslar üzerine istinadeden topluluklarda içtimai kontrol, topluluk hissiyatına ve şahsi nüfuz ve tesirlere, doğrudan doğruya bir cevap olmak üzere kendiliğinden meydana çıkar; halbuki şehirlerde bu, böyle şahsi intibaklarla değil rasyonel ve mücerret prensiplerin tesbiti ile kabildir. Müspet hukukun, örf ve âdet yerine geçişinin asıl sebebi işte buradadır. Münasebetlerdeki bu değişikliğin başka yönlerden de bazı hususiyetleri vardır. Şehir hayatında fertlerin biribiriyle münasebetleri o kadar çoğalmıştır ki, eskiden dar muhitlerde olduğu gibi, insanın diğerleriyle şahsi münasebet idame ettirebilmesine imkân kalmamıştır. Münasebetler gayri şahsi bir vasıf kazanmıştır. Simmel'in aşağıdaki sözleri bu vaziyeti çok iyi ifade eder:

«Ufak cemaatlerde, raslanan her hangi bir şahıs hakkında katî fikirlere sahip olunur ve o gayet yakından tanınır; şehirdeki sayısız harici temaslar insanda bu cemaatlerdeki gibi aynı derecede bir iç reaksiyonu uyandırsaydı, insanın bütün akli melekelerini tüketmesi, hulâsa tasavvur edilemeyecek zihni bir duruma düşmesi icabederdi.» [8]

Bu sebepten dolayı, şehirde karşılıklı münasebet halinde bulunan insanlar biribirlerine karşı gayet resmî, ihtiyatlı ve lâkayt davranırlar. Bu münasebetler aynı zamanda devamsız da olduklarından, insan diğerleri hakkında ancak umumi birtakım şekillere göre hüküm verir, kıyafet, üniforma, diploma v. s. gibi. Şehirlerde, ferdiyetlerin şehrin nüfus kitlesiyle makûsen mütenasip bir şekilde zayıflaması ancak bu tarzda izah edilebilir. Yüz binleri aşan insan yığınları arasında münasebette bulunan fertler hakkında, ancak kalıplar içinde ve incan şahsiyetiyle pek az kabili telif tamimlerle hüküm verilir. Kısa bir müddete inhisar eden bu münasebetler esnasında fertler kendi şahsiyetlerini belli etmek ve nazarı dikkati kendi üzerlerine çevirebilmek için bütün gayretlerini sarfederler. Şehir hayatında raslanan etikete fazla riayet, moda ve hattâ gülünçlük derecesine varan hususiyet gösterme gayretlerinin sebeplerinden en mühimmini burda aramak lâzımdır. Şahsiyete büyük ehemmiyet veren Nietzsche gibi filozofların, ferdiyi orjinali arıyan romantiklerin şe-

[8] Sorokin ve arkadaşları. Aynı eser cilt I, S. 245.

hirden nefret edişi, ferdiyetleri gözden kaçırın, şahsiyetleri standard tiplere irca eden, onun tamimci zihniyetinden dolaydır.

Münasebetlerdeki bu tahavvül cemiyetin siyasi organizasyonunda mühim bir değişmeye sebeb olmuştur. Buntların başında temsili hükümet rejimi gelir. Etlâtin da, devlet mefhumu ile şehir mefhumu arasında bu mânada yakın bağılık görmüştür. Vasıtasız temaslar üzerine istinadeden ufak cemaatler müstakil, mudil bir organa lüzum kalmadan kendi kendilerini idare edebilirler; halbuki nüfusu çok artan büyük şehirlerde, bu çeşit bir idare tarzı, pratik değildir. Bizim köy kanunumuzla, bilhassa şehir ve daha büyük birliklerin idare tarzını tanzim eden mütaaddit kanunların ruhunu mukayese etmek bu bakımdan çok enteresandır. köy işlerinin görülmesinde, ihtilâflarının halinde, birinci gurup temaslar üzerine istinadeden halçareleri çokca tavsiye edilmektedir. Eskiden, birinci gurup temasların daha çok olduğu şehir, kasaba hayatında diğer âmme hizmetlerinin görülmesi, samimî teşriki mesailer ve şahsi teşebbüslerle yapılırdı. Bizim şehircilik tarihimizde en mühim rollerden birini oynamış olan vakıflar müessesesi bu hususta en mânalı misal sayılabilir [9]. Kesif bir cemiyet hayatı yaşıyan köy ve kasaba gibi cemaatlerde ve mahalle, semt gibi devamlı, sabit birinci gurup münasebetler halinde yaşıyan topluluklarda, içtimai yardım, tamamiyle, o cemaatin, yardıma muhtaç olan kimselere karşı, şahsen samimî ve hissi bir reaksiyonla harekete geçmesi neticesinde tahakkuk ederdi. Halbuki geniş şehir kitlesi içinde, mekân itibariyle birbirine yakın olduğu halde, birinin ötekine yukarki cinsten hiçbir bağla bağlı bulunmadığı bir muhitte, bu cins içtimai yardım rolünü ifa edemez olmuştur. Onun için şehirleşmiş cemiyetlerde bu türlü yardım, resmî teşekküller yahut devlet veya kömün idareleri tarafından temin edilmektedir.

Bazı müellifler amele ve patron arasındaki zıddiyetin ehemmiyetli âmillerinden biri olarak, modern sanayide bu iki sınıfın, temas mesafesi bakımından birbirinden çok ayrı bu'unuşunu gösterirler; eskiden lonca teşkilâtında çırak ve usta münasebeti, birinci gurup temaslar üzerine istinadettiği için aralarında zıddiyet o kadar mevcut değildi: bilâkis bu iki zümre derin bir şefkat ve hürmet hissi ile birbirine bağlı idiler; bugün, büyük sanayiın icapları bu çeşit münasebetleri imkânsız kılmıştır. Patronuna şahsi ve hissi bağlarla bağlı bulunmayan amele, çekinmeden sık sık onun aleyhine ayaklanmaktadır.

Evvelcede temas ettiğimiz gibi, birinci gurup temaslar üzerine müesses topluluklarda içtimai kontrol gayet sıkı ve yaygın birtakım örf-

[9] Osman ergin: Türkiyede şehirciliğin tarihi inkişafı.

ler, ve kesif cemaat ruhunun, her şeyi yakından takibeden murakabesi sayesinde olmaktadır. Bugün, bu kontrolü şehirde temin eden vasıtalar müspet hukuk kaideleri ve bunu müeyyidelendirende profesyonel bir polis teşkilâtıdır. Bu keyfiyetin şehirlerin hacmiyle ne derecede münasebettar olduğunu aşağıdaki rakamlar pek güzel ifade eder:

«Metropoliten hayat tarzının asosyal mahiyetini, kısmen muhtelif hacımdaki şehirlerin nisbî polis masraflarından da çıkarmak mümkündür. Amerikada 1 milyon veya daha fazla nüfuslu şehirlerde senede nüfus başına 60 sent polis masrafı düşer; 300 — 600 bin arasındakilerde 40, 100 — 300 bin arasındakiler de 20, nihayet 30 bin ve daha aşağı nüfuslu şehirlerde ise ancak 10 sent düşer.» [10] Şehirde birinci gurup temasların zayıflamasının menfi âkislerinden birini de aile müessesesinde görmekteyiz. Şehirde hayatın pahalılığı hem erkeği hem kadını uzun müddet ev muhiti dışında biribirinden ayrı yaşamaya icbar etmektedir. Halbuki aile birliğinin kudret kaynağı, bu topluluğun birinci gurup temaslar üzerine istinadedişindedir. Aile hayatında, yüz yüze, çok adette vuku bulacak samimî, hissi temaslar en büyük mânevi birliği yaratan unsurlardır. Hem biribirinden uzun müddet ayrı yaşayan karı koca arasında, hem de, bakım evlerinde, ana mekteplerinde ve diğer mekteplerde hoca ve mürebiyelerin eline terk edilmiş çocuklarla, anne babaları arasında, mânevi rabitalar eski tip ailelerdeki kadar kuvvetli olmamaktadır. Eski aile hayatında kadın tamamiyle ev hizmetleriyle meşgul, kocası ve çocukları ile en kesif bir karşılıklı münasebet halinde bulunuyordu. Hayat zaruretleri şehir ailesine, müstakil ve münferit evler edinmeğe imkân bırakmadığından apartman hayatının inkişaf edişi ve sık sık ailenin mekân ve muhit değiştirmesi, bu topluluğun birliği ve bütünlüğü bakımından çok menfi roller oynamıştır. Muhtelif âmillerle biribirine karşı rabitası azalan karı koca, komşuluk murakabesinin zayıfladığı apartman muhitinde, cinsî hayat sahasında biribirlerine karşı kolaylıkla sadakatsizlik gösterebilecek bir zemin bulmuşlardır. Evlilik dışında cinsî hayatı idame ettirebilme imkânlarının mevcudiyeti, bu sevkı tabîinin aile birliğini kurmada ve idame ettirmede oynadığı rolü çok azaltmıştır. Evlilik dışı münasebetlerden hâsıl olan çocuklar ileri şehir cemiyetlerini düşündüren bir mesele halini almıştır. Eskiden olduğu gibi en büyük içtimai kıymet ve normları ana babasının daimî ve münhasır telkinleriyle değil, şehrin muhtelif muhitlerine mensup insanlar ve örneklerden alan bugünkü şehirli çocuk artık büyüklerinin her dediğini yapacak bir ruhi durumda değildir. Çocuk üzerinde ana baba telkin ve tesirlerinin azalmasını, eğer diğer telkin

[10] Lewis Mumfort. The Culture of cities. S. 266.

ve terbiye orđanları tamamlamıyorsa, çocuk cemiyet için zararlı bir unsur haline gelmektedir; çocuk cürümleri büyük şehirlerin karşılaştığı ehemmiyetli meselelerden biridir. İctimai kontrol, cürümler ve aile müessesesi üzerinde, bu çeşit karşılıklı münasebet şeklinin müessiriyet derecesi, bazı objektif ölçülerde girer gibi görünmektedir. Birtakım Amerikalı sosyoloğlar, Amerikanın bazı büyük şehirlerinde, ikinci gurup karşılıklı temasların en hâkim bulunduğu yüksek derecede seyyaliyet (Mobility) mıntakalarının, aynı zamanda cürüm, kadının kocasına ihaneti, boşanma, sefalet, terk edilmiş çocuklar ve çocuk cürümlerine en fazla tesadüf edilen yerler olduğunu tesbit etmişlerdir. [11]

Şehir hayatında müşahede edilen bu yüksek derecedeki seyyaliyeti, rakamia ifade etmek mümkündür. Bilhassa modern şehirlerde yeni muhabere ve münakale vasıtalarının inkişaf etmesi ve yayılmasıyla bu nispet çok artmıştır. Otomobil, otobüs, tramvay, metro, tren gibi nakil vasıtalarının taşıdığı yolcu adedi telefon, telgraf ve mektup muhaberelelerinin, kitap, mecmua ve gazete satışlarının şehir içindeki miktarı, bu seyyaliyetin endeksi olarak kabul edilmektedir. Bu tarzda hesaplanan seyyaliyet şehrin muhtelif mıntakasına göre değişmekte, arsa fiatlarında bu değişmeyi oldukça isabetli bir tarzda aksettirmektedir.

Şehir hayatında bazı münakale vasıtalarının çok âdette oluşu, ikinci guruptan temasların genişlemesine sebeb olmuştur. Şehirde, gazete, kitap, mecmua satışının ve diğer gayri şahsi temas vasıtalarının artışı, efkârı umumiyenin teşekkülünde en mühim rolü oynamıştır. Efkârı umumiyedeki istikrarsızlık, bu muhabere ve münakale vasıtaları sayesinde harici âlemle temas eden fertlerin tavırlarının, tamamıyla bu kanaldan gelen haberlere istinadetmesindedir. Şehir hayatında bu gayri şahsi temaslara vasıta olan muhabere ve münakale vasıtaları propağanda denen mühim bir mesele meydana çıkarmıştır. Şehir halkında, ictimai, siyasi, iktisadi herhangi bir hususta müsait bir tavır ve temayül uyandırabilmek, ancak onun geniş mikyasta propağanda edilmesiyle mümkündür. Şehirli, gezdiği, dolaştığı, dinlendiği, her yerde, gördüğü, duyduğu, okuduğu, her şeyde açık veya saklı bir propoganda ve reklâm muhiti ile çevrilmiştir. Propaganda ile şehirlerdeki halk ruhiyatının yakın irtibatı, şehirleşmiş cemiyetlerde devletin, ve hususi müesseselerin propağandaya verdikleri ehemmiyet ve bu uğurda yaptıkları büyük masraflarla pek aşikâr olarak görülür.

Şehir münasebetlerinde muhtelif cephelerden müşahede ettiğimiz, vasıtalık, gayri şahsilik, seyyaliyet gibi vasıflar cemiyet organizasyo-

[11] Park ve Burges: The city S. 59.

nunu değiştirmekle kalmamış, ona bağlı olarak insanın ruhi melekelerinde de ehemmiyetli değişiklikler hususle getirmiştir. Şehrin içtimai organizasyonu fertlerin dış muhitleri hakkında edindikleri tecrübenin nevi ve mahiyetinde şu değişikliklere sebeb olmuştur; insan bilgisinin, doğrudan doğruya ve bilvasıta olmak üzere, iki nevi tecrübe kaynağından geldiği malûmdur. Birinci nevi tecrübe, münferit bir insanın kendi his uzuvlarıyla, bir hâdise hakkında doğrudan doğruya yaptığı tecrübedir. İkincisi ise, o hâdise hakkında gazete, kitap, sinema, tiyatro, resim, ilân, radyo, şayia, v. s. gibi bilvasıta haber membalarından edinilen malûmattır. Şehir insanın edindiği bilginin kaynağı daha ziyade bu son nevidendir. Şehirlerde okuma yazma bilenlerin çokluğu ve ikinci neviden tecrübe vasıtalarının şehirde adedçe fazla bulunuşu buna bir delildir. Bu iki tecrübe nevi arasındaki farklar şehir ve köy halkının zihniyetinde mühim hususiyetlerin hâsıl olmasına sebeb olmuştur. İş bölümü yüzünden, muayyen bir saha üzerinde ihtisaslaşmış, realitenin büyük bir kısmından alâkasını kaybeden şehirli, kendi dar faaliyet sahası dışındaki âlem hakkında bilvasıta bir bilgiye sahip olacaktır. Şehirli, bu bilvasıta kaynaklarla, bilgisini namahdut surette genişletmeve bunları biribiriyle mukayese edebilme imkânına sahip oacağı için köy halkı gibi doğrudan doğruya tecrübeyle edindiği saha dışında kalan âlem hakkında hurafe, batıl itikat ve tasavvurlara daha az kapılma imkânlarına maliktir; buna mukabil, realiteyle doğrudan doğruya olan temasının azlığı, onu yanlış nazariyelere propağandalara inanmaya daha müsait bir hale getirmiştir. Doğrudan doğruya, tecrübeyle edindiği bilgi sahası geniş olan köylü zihniyeti, bu noktai nazardan şehirliye nispetle daha istikrarlı ve realist bir vasıf taşır.

Şehirli ile köylünün ruhi melekeleri arasındaki farkı, idrak, tasavvur hafıza, tedai, heyecan, mantıki ve akli vetireler bakımından ayrı ayrı tesbit etmek mümkündür. Teferruata girişmeden bu psikolojik vetirelerin bazılarının şehir ve köylüde ne gibi farklar arz ettiğine kısaca temas edelim: şehirli ile köylü arasında meselâ zaman idraki bakımından büyük fark vardır. Günlük hayatı aylar, günler, saatler hattâ dakikalarla programlanmış şehirlinin psikolojik zamanı, daha süratli ve daha çeşitlidir. Nietzsche'nin tâbiriyle şehirli daha kesif bir hayat sürer. Buna mukabil köylüde, zaman idraki daha kabadır. Bir şairimizin dediği gibi: «senelerin geçtiğini onlara kuzuların doğuşu haber verir.» Hafıza bakımından şehirlinin zihni daha geniş bir sélection'a tâbidir; geniş mikyas- ta tesir ve tenbihlere mâruz kalan şehirli, bunlar arasında ancak pek az kısmını hafızasında saklayabilir. Tasavvur ve tedai vetirelerinde de şehirli, aynı şekilde bazı farklar arz eder; onun zihni, tasavvur bakımından da-

ha zengindir. keza, tedai bakımından aynı münebbih, şehirli ve köylü zihninde pek farklı tedai akıntısı tevlideder. Bu vetirelerin, şehirli ve köylü zihninde cereyan edişindeki sürati mukayese edersek, şehirlide bu cereyanın daha süratli olduğunu görürüz. Çünkü şehir hayatının mudillîği ve süratliliği, alınan tenbihlere karşı süratli bir reaksiyonda bulunmayı icabettirir. Teessüri hayat ve karakter bakımından mukayeseli tetkikler henüz pek yapılmamışsa da, şehirlin'n daha yumuşak, daha müsahhakâr, daha merhametli bir tabiatta olduğu, buna mukabil köylünün daha sert, daha az müsamahakâr, daha şövalye ruhlu bir tabiata sahip olduğu âmiyane bir müşahede ile söylenebilir. [12]

Mantıki ve akli faaliyetlere gelince, şehir insanı en fazla bu sahada üstünlüğünü gösterir. Dar cemiyetlerde, insan zihni daima az miktarda (stimulus) lere mâruz kaldığı için, onların zihninde uyanan intibalar ve reaksiyonlar, gayet müşahhas, basit ve muayyendir. Nüfus artıp, insanın birbirinden ve dış muhitinden aldığı tesirler çoğalınca, bu intibalar, şu dağ, şu ırmak, şu emtia, şu insan şeklinde değil, dağ, tepe, eşya, insan v. s. gibi nevi ve cinsler halinde teşekkül etmeye başlamıştır. Mantıki düşünce, umumi ve mücerret mefhumların teşekkülü ile mümkündür.

«Medeniyetin daha rasyonel ve daha mantıki olmaya doğru yöneldiğine ekseriya işaret edilmiştir. Sebebinin ne olduğunu şimdi anlıyoruz. Rasyonel olan, küllî olandır. Zihni yanıtlan hususi ve müşahhas şeylerdir. Biz ancak, umumi olanı düşünebiliriz. Binaenaaleyh; mâşerî vicdan ne kadar hususi şeylere yakın olursa, o nispette bu karakteri taşır ve o nispette gayri makuldür. [13]

Şehir faaliyetlerinin fertlerde yüksek bir zihin uyanıklığı (tension intellectuel) nı icabettirmesi ve bu yüzden şehirlide zihni hayatın son derece inkişafı, onu bu hayatın mukabili olan dinlendirici, yeniden hayatiyet ve enerji verici birtakım faaliyetlere muhtaç bir hale getirmiştir. Uzun müddet devam eden zihnî faaliyet sonunda hâsıl olan zihnî gerginlik, bunun mukabili olan spor gibi içki, eğlence v. s. gibi, fizikî ve hissi faaliyet ve gerginlik (tension) lerle giderilir. Şehirlerde spor faaliyetine, boks, futbol, gibi mücadele sporlarına, sportif mahiyette her türlü müsabakalara gösterilen rağbetin, dansa, içkiye, pokere, sinemaya, karşı olan düşkünlüğün psikolojik sebebi budur.

Şehir hayatı hakkında buraya kadar yaptığımız kısa tahlil, en mücerret felsefi ve içtimai problemleri olduğu kadar, en müşahhas günlük

[12] Systematic source book in rural sociology, Sorokin, Zimmerman, Galpin, C. II 250-265.

[13] E. Durkheim. Adı geçen eser S. 275.

hayat hâdiselerini de aydınlatacak unsurları ihtiva etmektedir. Bilgi meselesi, cemiyet fert münasebetleri gibi meseleler yalnız birtakım felsefi spekülâsyonlarla değil, bu meselelerin en canlı olarak meydana çıktığı cemiyetlerin sosyal organizasyonlarında müşahede edilen ve çok defa ehemmiyetsiz telâkki edilmiş ve gözden kaçmış teferruatın sosyolojik ve sosyopsişik cephelerini tahlille daha verimli izah imkânlarına sahip olabilir, bundan başka, medeni zihniyetin değer olarak vasıflandırdığı buna mukabil, onun patolojik tezahürleri olarak kabul ettiği ve kontrol altına almak istediği birçok müesseseler ve ruhi hasletlerin mekân, ve inkişaf zemini şehir hayatıdır. Nitekim bugün cemiyette kontrol altına alınmak istenen bazı sosyal problemler, içtimai ve ruhi hâdiselerin bir determinizmi olduğunu kabul edenler tarafından, yalnız arzu izhar edilerek ve başkalarını fikren bu yola ikna ile değil, içtimai organizasyonla alâkalı birtakım tedbirlerle meselâ karşılıklı münasebetler mekanizmasına yapılan bazı müdahaleler ile halledilmeye çalışılmaktadır. Şehrin, şimdiye kadar ki başı boş inkişafı neticesinde, zaruri olarak doğurduğu bazı içtimai mahzurlar, aynı mekanizma ile meselâ büyük şehir modasından vazgeçme ve şehir hacmi için âzami bir had tâyin etme, şehir plânlarında, apartmanlardan ziyade münferit ailelerin yerleşebileceği küçük bahçeli evlere yer verme ve bu sabit mekân üzerinde, aile içindeki ve komşular arasındaki bağılılığı kuvvetlendirme, kadının ev haricî işlerle meşgul olmamasını temin etme gibi tedbirlerle önlenmeye çalışılmaktadır. İleri şehir cemiyetlerindeki içtimai ıslahat programlarındaki esasların aşağı yukarı en mühim kısımları bunlardır. Türkiyede şehirleşme hareketi pek az zamandanberi inkişaf etmektedir. Bu yeni içtimai müessesenin ileri cemiyetlerde oynadıkları rolü bilmek bizi pek çok hususlarda aydınlatacaktır. Garpda bazılarında görüldüğü gibi, şehir hayatından korkma onu kötüleme bizde henüz mevzuubahis değildir. Fakat bugün şehirleşme ile müterafik olarak karşılaştığımız bazı içtimai meseleler, ilerden beri alışık olduğumuz, birtakım âdet anane ve içtimai kıymetlerimize uymadığı için bazı muhitlerde, şehir hayatına karşı bir çekingenlik ve şüphe uyandırmış olabilir. Şehir hayatının, kontrol altına alınabilmesi mümkün olan birtakım mahzurlarını kabul etmekle beraber, bilhassa Türkiye gibi henüz şehir hayatı pek zayıf olan ve garplaşmak için büyük azim gösteren bir memlekette, şehirler hakkında bazı bedbinlerin ileri sürdükleri fikirleri kabul etmemek icabeder.